

Wrocław, 16.08.2021

Prof. dr hab. Robert Alberski

Recenzja

**rozprawy doktorskiej mgr Przemysława Szymańskiego,
pt. „Konsekwencje zmiany formuły wyborczej w elekcjach samorządowych.
Przykład wybranej grupy gmin miejskich”.**

Formuła wyborcza jest tym elementem systemów wyborczych, który często ma decydujące znaczenie dla wyniku wyborów oraz politycznego kształtu wybieranych organów. Manipulowanie formułą wyborczą bywa traktowane przez aktorów politycznych jako skuteczna metoda „korygowania” wyniku wyborczego, wpływania na kształt sceny politycznej oraz strategię uczestników rywalizacji wyborczej. Działania takie podejmowane są na różnych poziomach funkcjonowania systemu politycznego, w tym także na szczeblu lokalnym. W literaturze poświęconej systemom wyborczym znajdziemy wiele opracowań, które skupiają się na analizie konsekwencji modyfikacji wprowadzanych w poszczególnych systemach.

Na ulega wątpliwości, że badania podjęte przez mgr Przemysława Szymańskiego są dobrze osadzone w tradycji badań nad systemami wyborczymi. Wykorzystał on niezwykle okazję do przeprowadzenia analiz, którą stworzyły decyzje polityczne dotyczące modyfikacji formuły wyborczej w gminach miejskich liczących od 20 do 40 tysięcy mieszkańców w trzech kolejnych elekcjach samorządowych w latach 2010, 2014 i 2018. W roku 2014 wprowadzono w tych gminach większościowy systemem wyborczy, który zastąpił wcześniej stosowany system proporcjonalny, z kolei w 2018 roku cofnięto tę zmianę, powracając do systemu proporcjonalnego. Taka sytuacja spowodowała powstanie swoistego „laboratorium”, które

pozwoili zbadać wplyw zmiany formuły wyborczej na rywalizacjê w konkretnych systemach politycznych. Doktorant dokonał takiej analizy w 80 starannie wybranych gminach, co stanowi obszerny materiał badawczy, który pozwala na rzetelną weryfikacjê postawionych hipotez.

Autor jasno przedstawił we wstêpie cel pracy, sformułowal takzê 9 obszernych pytañ badawczych. Z kolei zasadnicza hipoteza postawiona w pracy, która brzmi: „*istnieje zaleznosc miêdzy rodzajem formuły wyborczej, a efektami elekcji samorządowych w badanych gminach*” (s. 8), wydaje się zbyt ogólna i przez to oczywista. Duzo bardziej interesujace są trzy hipotezy szczególowe, które mogą zostaç zweryfikowane w procesie badawczym. Zarówno w zakresie przedmiotu analizy, jej zakresu oraz przywoływanych modeli teoretycznych konceptualizacja tematu została wykonana poprawnie.

Aby osiagnąć zamierzony cel, mgr Przemysław Szymański wykorzystal odpowiednie i zróżnicowane metody i techniki badawcze, zarówno ilościovowe, jak i jakościovowe. Autor poddal analizie dostepne statystyki wyborcze oraz inne dane zastane, posluzyl się takzê metoda instytucjonalno-prawną oraz porównawczą. Wspomniane metody badawcze są od dawna z powodzeniem stosowane w nauce o polityce, w tym takzê w badaniach nad systemami wyborczymi, które wymagają stosowania zróżnicowanych podejść badawczych. Recenzowana rozprawa charakteryzuje się przyzwoitym poziomem metodologicznym, co świadczy o solidnym przygotowaniu Doktoranta do pracy naukowej.

Rozprawa doktorska mgr Przemysława Szymańskiego sklada się ze wstêpu, sześciu rozdziałów, zakończenia, obszernej bibliografii oraz ułatwiających lekturê spisów wykresów, tabel i rysunków oraz streszczeñ w języku polskim i angielskim.

W rozdziale pierwszym najwiêcej miejsca zajely rozważania dotyczace podstawowych kategorii teoretycznych stosowanych w recenzowanej pracy, jakimi są formuła wyborcza i system wyborczy. Autor obszernie przedstawił typologie systemów wyborczych, scharakteryzował systemy oparte na formule wiêkszościowej i proporcjonalnej, a takzê mieszane systemy wyborcze.

Rozdział drugi równiez ma bardziej opisowy niż analityczny charakter. Doktorant przedstawił w nim prawne podstawy funkcjonowania samorządu gminnego w Polsce oraz ewolucjê zasad rywalizacji politycznej w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego w Polsce. Wiele uwagi poświęcił takzê funkcjom wyborów samorządowych oraz specyfice rywalizacji w lokalnych systemach politycznych. W ostatniej czêści tego rozdziału Autor scharakteryzował najwazniejsze zmiany w polskim prawie wyborczym, które dotyczyly badanych przez niego elekcji w latach 2010, 2014 i 2018. Nie ulega wątpliwosci, że te dwa rozpoczynajace rozprawę rozdzialy, mimo że dotyczą znacznie różniacych się od siebie kwestii,

stanowią wartościowe i konieczne wprowadzenie do analiz zawartych w dalszej części rozprawy.

W początkowej części kolejnego, trzeciego rozdziału, Doktorant szczegółowo przedstawił procedurę wyboru gmin, które stały się przedmiotem analizy. Jest ona niewątpliwie spójna i przemyślana. Pozwoliła na wytypowanie gmin położonych we wszystkich województwach, chociaż – ze względu na ich wielkość oraz strukturę osadnictwa – liczba gmin w poszczególnych województwach jest mocno zróżnicowana. W niektórych województwach takich gmin jest kilka lub nawet kilkanaście (np. w dolnośląskim, mazowieckim, śląskim, warmińsko-mazurskim), w niektórych zaledwie jedna: w kujawsko-pomorskim (gmina Brodnica), łódzkim (gmina Łowicz), opolskim (gmina Brzeg) oraz świętokrzyskim (gmina Sandomierz). Dalszą część tego rozdziału poświęcono charakterystyce wybranych gmin w zakresie frekwencji wyborczej w wyborach ogólnokrajowych, preferencji politycznych mieszkańców oraz sytuacji gospodarczej badanych gmin. W tym miejscu trzeba wskazać bodaj jedyną usterkę w strukturze pracy – punkt 4 rozdziału 3, właśnie ten poświęcony kwestiom gospodarczym, powinien rozpoczynać charakterystykę badanych gmin (jako punkt 2), a dopiero po nim należało scharakteryzować kwestie frekwencji czy zmienności preferencji wyborczych.

Bardzo interesującą częścią recenzowanej rozprawy jest rozdział czwarty. Za pomocą różnego rodzaju indeksów i wskaźników Autor przedstawił konsekwencje zmian formuły wyborczej w trzech konkretnych elekcjach. Zostały uwzględnione takie wskaźniki, jak indeks agregacji, indeks dysproporcjonalności Gallaghery, odsetek zmarnowanych głosów, indeks fragmentaryzacji D. Rae oraz indeks efektywnej liczby partii, a także indeks rywalizacyjności. Uzyskane wyniki wyraźnie wskazały, że zmiana formuły wyborczej z proporcjonalnej na większościową znacząco wpłynęła na przebieg rywalizacji na poziomie gmin w 2014 roku, natomiast powrót do formuły proporcjonalnej spowodował, że większość (choć nie wszystkie) indeksy wróciły do poziomu zbliżonego do tego, który odnotowano w 2010 r. Jak należało oczekiwać, wprowadzenie w 2014 roku w badanych gminach systemu większościowego zwiększyło poziom deformacji woli wyborców, mierzony indeksem dysproporcjonalności, wzrósł także odsetek zmarnowanych głosów. Powrót do systemu proporcjonalnego tendencje te natychmiast odwrócił, co oczywiście nie jest zaskoczeniem. Znacznie bardziej interesujące jest wykazanie, że o ile pierwsza zmiana w systemie wyborczym (czyli z proporcjonalnego na większościowy) zaowocowała spadkiem współczynnika efektywnej liczby partii i wzrostem poziomu indeksu agregacji (czego też należało oczekiwać), to „zmiana powrotna” dokonana w 2018 roku nie spowodowała powrotu tych wskaźników do poziomu z 2010 roku. Jest to

niezwykle interesujące zjawisko, które powinno być przedmiotem badań przy okazji kolejnej elekcji samorządowej. Szkoda, że Autor pracy ograniczył się jedynie do wskazania tej sytuacji, a nie przedstawił jakiegokolwiek – chociażby roboczej - próby jej wyjaśnienia.

Rozdział piąty przynosi kolejne interesujące analizy, dotyczące tego, w jaki sposób zmiana formuły wyborczej w badanych gminach wpłynęła na różnego rodzaju procesy związane z partycypacją wyborczą. Autor rozprawy przeanalizował zmiany w zakresie frekwencji wyborczej, liczbie i rodzaju rywalizujących komitetów. Zbadał także, jak istotna zmiana w systemie wyborczym wpłynęła na liczbę kandydatów do rad oraz ich strategie wyborcze, przy uwzględnieniu konsekwencji systemu kwotowego. Doktorant podjął także problem wpływu zmiany formuły wyborczej na sytuację lokalnych komitetów wyborczych, które za Janiną Kowalik określił mianem organizacji pozornie bezpartyjnych lub partii pozornych. Analiza przeprowadzona w tym rozdziale również dostarcza wielu interesujących spostrzeżeń. Wiele spośród nich powinno stać przedmiotem dalszych badań.

Dopełnieniem recenzowanej rozprawy jest rozdział szósty, w którym Doktorant skupił się na kwestiach związanych z politycznymi konsekwencjami wyborów w badanych gminach. Przedstawiona w tym rozdziale analiza dotyczy trzech problemów trafnie zdiagnozowanych przez Autora jako istotne z punktu widzenia funkcjonowania lokalnych systemów politycznych. Pierwszym z nich jest zjawisko kohabitacji, do którego dochodzi często w sytuacji, gdy jednoosobowy organ wykonawczy oraz kolegialny organ stanowiący są wybierane w oddzielnych wyborach. Drugim ważnym z punktu widzenia stabilności władzy w jednostce samorządu terytorialnego jest siła polityczna głównych aktorów. Sposób wybierania organów władzy, w tym formuła wyborcza jest jednym z kluczowych czynników ową siłą determinujących. Trzecim problemem, który od ponad dekady przyciąga uwagę badaczy lokalnych systemów politycznych jest zjawisko „wielokadencyjnych włodarzy”, najczęściej analizowane na poziomie największych miast. Doktorant wykazał, że zjawisko to występuje dość często w mniejszych jednostkach samorządu terytorialnego – a komitety wyborcze budowane wokół inkubentów odgrywają istotną rolę także w rywalizacji o mandaty w radach.

Dużym atutem pracy jest także obszerne, starannie napisane zakończenie, w którym Autor odnosi się szczegółowo do postawionych we wstępie pytań i hipotez badawczych. Zawarte w tej części rozprawy wnioski mają solidne oparcie w danych prezentowanych w empirycznej części pracy, jednocześnie jednak Doktorant formułuje je zazwyczaj w sposób ostrożny i wyważony, co świadczy o dużej dojrzałości naukowej i świadomości ograniczeń narzucanych przez zastosowane metody i techniki badawcze. Mimo to niektóre ze sformułowanych tez skłaniają jednak do polemiki. Tytułem przykładu: na s. 308 czytamy, że

„zastosowanie formuły proporcjonalnej generuje wyższą frekwencję w wyborach do gminnych organów stanowiących”. Jest to teza – w mojej opinii – zbyt kategoryczna. Poziom frekwencji w konkretnym głosowaniu jest pochodną wielu czynników. Niezwykle trudno jest określić siłę wpływu każdego z nich – i formuła wyborcza nie stanowi tutaj wyjątku. Z kolei na s. 309 Autor stwierdza, że „komitety partyjne uzyskiwały lepsze wyniki wyborcze przy zastosowaniu formuły proporcjonalnej”. Tak niewątpliwie wynika z danych, które przeanalizował, jednak nie jest jasne, dlaczego tak jest, tym bardziej, że sam Autor zauważa na kolejnej stronie, że „w dysertacji wskazano również na spadek poparcia dla komitetów partyjnych na przestrzeni ostatnich lat, który nie jest bezpośrednio powiązany z rodzajem obowiązującej formuły wyborczej” (s. 310). Uwagi te w niczym nie umniejszają wartości pracy – przeciwnie – wskazują one na nowe problemy badawcze, które można podjąć dzięki ustaleniom mgr Przemysława Szymańskiego.

Mocną stroną ocenianej rozprawy doktorskiej jest także obszerna baza źródłowa. Obejmuje ona monografie, artykuły w czasopismach naukowych, raporty, akty prawne, orzeczenia sądów i trybunałów oraz źródła internetowe, w tym statystyki wyborcze.

Pod względem językowym oceniana dysertacja nie budzi większych zastrzeżeń. Autor sprawnie posługuje się terminologią naukową, dba o precyzję wywodu, zachowuje umiar i obiektywizm w ocenach. Również pod względem edytorskim praca została wykonana starannie. Zawiera skrupulatnie wykonane tabele i wykresy, w których zaprezentowano obfity materiał statystyczny. Dużym ułatwieniem są zamieszczone w końcowej części dysertacji spisy tabel, wykresów oraz rysunków.

Podsumowując, rozprawa doktorska autorstwa mgr Przemysława Szymańskiego zasługuje na jednoznacznie pozytywną ocenę. Charakteryzuje ją trafność doboru tematu, a także precyzyjne określenie obszaru badawczego. Autor bez żadnych wątpliwości zrealizował cel pracy oraz w pełni odpowiedział na zadane pytania badawcze. Należy docenić zakres dokonanych przeprowadzonych badań empirycznych. Praca jest interesująca, mimo dużego nagromadzenia rozmaitych danych liczbowych czyta się ją bardzo dobrze, jest napisana dobrą polszczyzną i starannie zredagowana. Cechuje ją rzetelność naukowa oraz sumiennosc i obiektywizm w sposobie prezentowania treści. Została oparta na obszernej i właściwie dobranej literaturze przedmiotu oraz bogatym materiale statystycznym.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Przemysława Szymańskiego stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Doktorant wykazał się wysokim poziomem wiedzy teoretycznej w zakresie nauk o polityce i administracji oraz umiejętnością

prowadzenia pracy naukowej. Oznacza to, że rozprawa pt. „Konsekwencje zmiany formuły wyborczej w elekcjach samorządowych. Przykład wybranej grupy gmin miejskich” bez żadnych wątpliwości spełnia wymogi stawiane tego rodzaju pracom. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Przemysława Szymańskiego do publicznej obrony przedstawionej przez niego rozprawy doktorskiej.

Prof. dr hab. Robert Alberski

